

УДК 349.41

В. Г. Ярошук

аспірант,

*відділ проблем аграрного, земельного та екологічного права
(Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України)*

ПРИНЦИП ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРИНЦИПІВ ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА

В основі правового регулювання земельних відносин лежать принципи, які відображають характер і тенденції розвитку всього змісту земельного права. Принципи земельного права реалізуються шляхом відтворення основних положень у земельному законодавстві, які пронизують його систему та вдосконалюються разом з їх розвитком [1, с. 12].

Ряд принципів є пріоритетними, що займають більш високе становище порівняно з рештою принципів, а отже визначають їх зміст. Оскільки згідно з ч. 2 ст. 8 Конституції України закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй, тому до головних принципів земельного права слід відносити принципи, які відображені в Основному Законі України.

Важливе місце серед них займає принцип екологічної безпеки, головним з проявів якого є закріплення на законодавчому рівні пріоритету екологічних цінностей над економічними. Полягає даний принцип у створенні таких умов існування та розвитку особи, суспільства та держави, завдяки яким забезпечується своєчасне виявлення, запобігання і

нейтралізація реальних та потенційних загроз антропогенного і природного характеру їх цінностям [2, с. 269].

Різним правовим аспектам принципу екологічної безпеки приділяли увагу науковці в галузі екологічного і земельного права, зокрема В. І. Андрейцев, М. М. Бринчук, В. П. Кириленко, В. І. Семчик, Л. Л. Чаусова, Ю. С. Шемшученко та інші.

Проте у правовій науці проблема місця принципу екологічної безпеки в механізмі правового регулювання земельних правовідносин залишилось майже не висвітленою. Зазначене актуалізує потребу в з'ясуванні місця принципу екологічної безпеки в системі конституційних принципів земельного права.

Аналіз Конституції України показує, що до таких правових принципів в земельному праві щонайменше відносяться три принципи: правового забезпечення гармонійної взаємодії суспільства і природи; екологічної безпеки (стаття 16 Конституції України); правового закріплення приналежності землі різноманітним суб'єктам для її використання з метою задоволення своїх різних інтересів у межах законодавства (статті 13 і 14 Конституції України).

Для встановлення місця принципу екологічної безпеки в системі конституційних принципів земельного права необхідно з'ясувати, яким чином він співвідноситься із іншими двома головними принципами земельного права. Передусім це стосується принципу гармонійної взаємодії суспільства і природи, оскільки обидва ці принципи забезпечують екологічну спрямованість правового регулювання земельних правовідносин.

У цьому випадку постає питання змісту принципу гармонійної взаємодії суспільства і природи.

▪ Принцип екологічної безпеки в системі конституційних принципів земельного права / В. Г. Ярошук // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 1(5) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12yvhpzp.pdf>.

Так, у ст. 16 Конституції України записано про необхідність підтримання екологічної рівноваги на території України, що означає забезпечення гармонійної взаємодії суспільства і природи [3, с. 34]. Важливим напрямом державного регулювання відносин у сфері встановлення екологічної рівноваги є раціональне, обмежене користування землями. Його метою є задоволення матеріальних потреб суспільства за рахунок наявних і відтворюваних природних ресурсів, визначення найефективнішого, економічно вигідного їх використання без заподіяння шкоди життєво важливим інтересам людей [4, с. 86].

Таким чином, екологічна рівновага може бути підтримана лише при такому розвитку суспільства, що задовольняє потреби не лише сьогодення, але й не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольнити їх життєві потреби, тобто при сталому розвитку. Іншими словами, принцип гармонійної взаємодії суспільства і природи є відображенням в Основному Законі України панівної на сьогоднішній день концепції сталого розвитку.

Як відомо, ця концепція була напрацьована ще у 80-ті роки ХХ століття під егідою ООН. Ідея сталого розвитку виникла внаслідок публікації у 1987 році "Доповіді Світової комісії з навколишнього середовища та розвитку: Наше спільне майбутнє", відомої як "Доповідь Брундтланд", яка визначила цей термін як "розвиток, який відповідає потребам сучасності, і при цьому не перешкоджає наступним поколінням забезпечувати їхні потреби". Доповідь обговорювалась на Генеральній Асамблеї ООН в 1989 році, і в резолюції, якою було прийнято доповідь, оголошувалось проведення конференції в Ріо-де-Жанейро [5, с. 28]. Відбулась ця конференція у 1992 році, і вона дала потужний імпульс для утвердження ідеї сталого розвитку.

▪ Принцип екологічної безпеки в системі конституційних принципів земельного права / В. Г. Ярошук // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 1(5) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12yvhpzp.pdf>.

Найбільшим досягненням представницької конференції в Ріо-де-Жанейро, як підкреслює Г. І. Балюк, був сам процес визнання того факту, що проблеми навколишнього природного середовища і проблеми розвитку більше не можуть розглядатися окремо одна від одної. Але головне – вперше було сформульовано концепцію сталого розвитку, яка містить основні положення: в центрі уваги – людина, яка повинна мати право на здорове життя у гармонії з природою; охорона навколишнього природного середовища повинна стати невід’ємною частиною процесу розвитку і не може розглядатися окремо від нього; задоволення потреби розвитку та збереження навколишнього природного середовища має поширюватися не лише на нинішнє, а на майбутні покоління; зменшення розриву у рівні життя між державами, викорінення бідності належить до найважливіших завдань світового співтовариства; щоб досягти сталого розвитку, держави повинні виключити або зменшити використання тих моделей виробництва, які йому не сприяють [6, с. 86].

Як бачимо, ця концепція не абсолютизує жоден з аспектів розвитку, однаково дбаючи про економічну, соціальну та екологічну його складові, намагаючись врівноважити їх [7, с. 115].

Тобто, згідно з концепцією сталого розвитку, як зазначається в юридичній літературі, політика повинна розроблятися так, щоб вона враховувала економічний, екологічний та соціальний аспект, а досягнення цілей в одній із сфер політики не стримувало прогресу в іншій. Сталий розвиток мусить бути головною метою регулювання питань в усіх сферах суспільного життя. При розробці політики чи дій в одній сфері суспільного життя, слід визначати можливі наслідки економічного, екологічного та соціального впливу, як позитивні, так і негативні, на інші сфери політики [8, с. 85].

▪ Принцип екологічної безпеки в системі конституційних принципів земельного права / В. Г. Ярошук // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 1(5) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12yvhpzp.pdf>.

Таким чином, зміст принципу гармонійної взаємодії суспільства і природи у земельному праві полягає у забезпеченні сталого розвитку, тобто рівноваги між екологічними, економічними та соціальними інтересами при використанні земель.

На перший погляд, у вічі відразу впадає суперечність між принципами гармонійної взаємодії суспільства і природи та екологічної безпеки – перший спрямований на забезпечення рівноваги між екологічними, економічними і соціальними інтересами, а другий передбачає пріоритет екологічних над економічними. Рівновага, здавалося б, виключає пріоритетність інтересу будь-якого виду.

Проте правовий аналіз цих принципів показує, що така суперечність насправді відсутня як така. М. І. Васильєва у цьому випадку справедливо зазначила: "Рівновага – не єдиний і не найкоротший шлях до досягнення балансу інтересів. Так, навряд чи може бути гармонійним співвідношення інтересів, які любіюються, і які дискримінуються. Логічно було б обговорювати збалансованість під кутом пріоритетності правового захисту інтересів, які ущемляються (а публічні екологічні інтереси часто такими і є). Ідея співвідношення може бути продуктивною лише настільки, наскільки різні інтереси мають рівну правову захищеність і державну підтримку, в іншому випадку "співвідношення" призведе, найімовірніше, лише до подальшого збільшення відставання найменш захищених з них" [9, с. 57-58].

У зв'язку з тим, що екологічні інтереси за своїми властивостями є іманентними, потенційними, не такими явними як економічні чи соціальні, то очевидно, що вони не витримують конкуренції з ними. Це призвело до того, що на сьогодні стан навколишнього природного середовища створює реальну загрозу для всього людства. Усвідомлення світовою спільнотою

▪ Принцип екологічної безпеки в системі конституційних принципів земельного права / В. Г. Ярошук // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 1(5) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12yvhpzp.pdf>.

цієї проблеми спонукало до вироблення відповідних правових засобів, які забезпечили б фактичну рівновагу між різними інтересами. Саме таку роль і виконує закріплений на законодавчому рівні пріоритет екологічних, найменш захищених, інтересів перед економічними, найбільш захищеними. Таким чином, зазначена пріоритетність визначає в сукупності правовий зміст як принципу екологічної безпеки, так і принципу гармонійної взаємодії суспільства і природи.

А оскільки перший принцип проявляється саме у пріоритеті екологічних інтересів над економічними, що спрямований на забезпечення рівноваги між різними інтересами, яка є проявом іншого принципу, то зрозуміло, що принцип екологічної безпеки у системі принципів земельного права займає нижче становище ніж принцип гармонійної взаємодії суспільства і природи, тобто є його своєрідним продовженням і доповненням.

Відповідно, принцип гармонійної взаємодії суспільства і природи, як зазначає Л. Л. Чаусова, є першим із числа панівних і практично охоплює в загальних рисах усі правові принципи екологічного права (а також і земельного права – **В. Я.**), оскільки принципи відображають суть екологічного права і всі принципи забезпечують гармонійну взаємодію суспільства і природи [10, с. 70]. Інші принципи спрямовані на виконання основного принципу. Тобто в земельному праві принцип екологічної безпеки спрямований на виконання панівного принципу – принципу гармонійної взаємодії суспільства і природи.

Таке ж саме місце в системі принципів земельного права у відношенні до головного принципу займає конституційний принцип правового закріплення приналежності землі різноманітним суб'єктам для її використання з метою задоволення своїх інтересів у межах законодавства.

▪ Принцип екологічної безпеки в системі конституційних принципів земельного права / В. Г. Ярошук // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 1(5) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12yvhpzp.pdf>.

Так, згідно з ч. 2 ст. 13 Основного Закону України кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону. Ч. 2 ст. 14 Конституції України закріплено, що право власності на землю набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом (ч. 4 ст. 13). Тобто в Основному Законі України передбачено як наявність різних форм власності на землю, так і рівність усіх суб'єктів цього права перед законом. Це і складає зміст зазначеного принципу.

Відносини права власності, як зазначає О. В. Дзера, є похідними щодо економічних відносин власності як складової частини виробничих відносин. Роль економічних відносин власності полягає у закріпленні стану належності матеріальних благ індивідам, відображаючи статичний момент того чи іншого способу суспільного виробництва [11, с. 293]. Тому зрозуміло, що право власності спрямоване, насамперед, на забезпечення економічних інтересів. Це ж стосується і права власності на землю.

У цьому випадку варто відмітити, що у Конституції України право власності на землю не визнається абсолютним, як це передбачено, наприклад, у Кодексі Наполеона, а передбачає встановлення в законі обов'язків власників і обмежень у здійсненні права власності [12, с. 134-135].

Відповідно до ст. 66 Основного Закону України кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі. Поряд з цим, ч. 7 ст. 41 встановлено, що використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі. Іншими словами, згідно з Конституцією України право власності на землю підлягає, зокрема, обмеженням, які

▪ Принцип екологічної безпеки в системі конституційних принципів земельного права / В. Г. Ярошук // Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право". – 2012. – № 1(5) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12yvhpzp.pdf>.

спрямовані на захист екологічних інтересів.

Відповідно, власник земельної ділянки хоча й використовує її для задоволення насамперед власних економічних інтересів, проте зобов'язаний при цьому враховувати обмеження права власності, які спрямовані на захист екологічних інтересів. При цьому, у випадку суперечності між економічними та екологічними інтересами, перевага повинна бути надана останнім.

З цього слідує, що принцип правового закріплення приналежності землі різноманітним суб'єктам для її використання з метою задоволення своїх різних інтересів в межах законодавства спрямований, крім усього іншого, і на забезпечення пріоритету екологічних інтересів над економічними, тобто на виконання принципу екологічної безпеки.

Таким чином, ієрархія конституційних принципів земельного права схематично виглядає наступним чином: найголовнішим є принцип гармонійної взаємодії суспільства і природи, за ним слідує принцип екологічної безпеки, а вже потім принцип правового закріплення приналежності землі різноманітним суб'єктам для їх використання з метою задоволення своїх різних інтересів у межах законодавства.

Зазначена тріада принципів визначає зміст усіх інших принципів земельного права, вона пронизує усю систему земельного законодавства України. Тому подальші дослідження у зазначеному напрямку на сьогодні є особливо актуальними.

Список використаних джерел

1. Земельне право України: Підручник / М. В. Шульга (кер. авт. кол.), Г. В. Анісімова, Н. О. Багай, А. П. Гетьман та ін.; За ред. М. В. Шульги. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 368 с.

2. Ярошук В. Г. Конституційно-правові аспекти екологічної безпеки / В. Г. Ярошук // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 4. – С. 267-270.

3. Чаусова Л. Л. Принципы экологического права Украины: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 / Л. Л. Чаусова. – Х., 1998. – 159 с.

4. Гетьман А. П. Коментар до статті 16 Конституції України// Конституція України: Науково-практичний коментар/ В. Б. Авер'янов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін та ін.; Ред. кол. В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевой та ін. – Х. : Право; К. : Концерн "Видавничий Дім "Ін Юре", 2003. – 808 с.

5. Посібник з Карпатської конвенції / пер. з англ. Павелко М. В. – Шентендре: Регіональний Екологічний Центр Центральної та Східної Європи, 2007. – 198 с.

6. Балюк Г. Проблеми законодавчої регламентації та реалізації в Україні екологічної складової концепції сталого розвитку / Г. Балюк // Право України. – 2011. – № 2. – С. 85-94.

7. Малишева Н. Екологічне право: вектори розвитку в ХХІ сторіччі / Н. Малишева // Право України. – 2011. – № 2. – С. 114-123.

8. Микієвич М. М., Андрусевич Н. І., Будякова Т. О. Європейське право навколишнього середовища. Навчальний посібник / М. М. Микієвич, Н. І. Андрусевич, Т. О. Будякова. – Львів, 2004. – 256 с.

9. Васильєва М. И. О методах, средствах и способах правового регулирования экологических отношений / М. И. Васильєва // Экологическое право. – 2009. – № 2/3. – С. 56-67.

10. Чаусова Л. Л. Принципы экологического права Украины: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 / Л. Л. Чаусова. – Х., 1998. – 159 с.

11. Дзера О. В. Загальна характеристика права власності // Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / О. В. Дзера (кер. авт. кол.), Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.; За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – 2-е вид., допов. і перероб. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – Кн. 1. – 736 с.

12. Носік В. В. Право власності на землю Українського народу: Монографія / В. В. Носік. – Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.

Ярошук В. Г.

Принцип екологічної безпеки в системі конституційних принципів земельного права

Досліджено зміст конституційних принципів земельного права. З'ясовано місце принципу екологічної безпеки в системі конституційних принципів

Ключові слова: конституційний принцип, екологічна безпека, сталий розвиток, екологічний інтерес, економічний інтерес

Ярошук В. Г.

Принцип экологической безопасности в системе конституционных принципов земельного права

Исследовано содержание конституционных принципов земельного права. Определено место принципа экологической безопасности в системе конституционных принципов

Ключевые слова: конституционный принцип, экологическая безопасность, устойчивое развитие, экологический интерес, экономический интерес

Yaroshchuk V. H.

Environmental safety principle in system of the constitutional principles of land law

The content of the constitutional principles of land law was studied. Also the principle of environmental safety in system of the constitutional principles was examined

Key words: constitutional principle, environmental safety, sustainable development, environmental interest, economic interest